

IRAAGI 2003. AASTA OPERATSIOON, SELLE TAGAMAAD JA MÕJU RAHVUSVAHELISELE SÜSTEEMILE NING IRAAGI RIIKLUSE ARENGULE

Holger Mölder

Sissejuhatus

Pärast Nõukogude Liidu ning kommunistliku maailmasüsteemi kokkuvarisemist toimus paradigmuuutus ka rahvusvahelises süsteemis: vormiliselt kantilik, kuid sisuliselt locke'lik külma sõja aegne süsteem asendus nii sisuliselt kui vormiliselt kantiliku postmodernse süsteemiga. Erinevalt varasematest süsteemimuutustest toimus külma sõja asendumine postmodernse süsteemiga rahumeelselt, mistõttu jäi ära järsk üleminek ühelt korralduselt teisele. Süsteemi haldavate rahvusvaheliste institutsioonide struktuur tuli kaasa eelmisest süsteemist ja vaid organisatsioonid ise elasid üle evolutsioonilise muutuse, kohanedes uue süsteemi nõudmistega. Mõned organisatsioonid tegid kiire arenguhüppe. Euroopa Liit (EL) arenes Euroopa Majandusühenduse baasil paljufunktsiooniliseks riikide ühenduseks. Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsioon (NATO) muutus lääneriikide kollektiivkaitse organisatsioonist mitmetahulisemaks kollektiivse julgeoleku organisatsiooniks, mille tegevusse olid erinevate partnerlusvormide kaudu kaasatud pea kõik piirkonna riigid. Teistel organisatsioonidel, nende hulgas Ühinenud Rahvaste Organisatsioonil (ÜRO) ning Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioonil (OSCE, kuni 1995 CSCE), tekitas uue süsteemiga kohanemine rohkem raskusi.

Süsteemi muutumisega teisesid ka selle komponendid. Kui külma sõja ajal eksisteeris kahe suurema allsüsteemi (lääneriigid Ameerika Ühendriikide juhtimisel ning kommunistlik blokk Nõukogude Liidu juhtimisel) vastasseis, siis postmodernses süsteemis vastasseis kadus, kuid süsteemiga vastandusid mitmed nn deviantsed riigid¹, kes ei olnud valmis aktsepteerima

¹ „Deviantsed riigid (või ka „kelmiriigid“) üritavad saada tähelepanu ja tunnustust, rikku- des süsteemis kehtestatud norme.” **Lebow, R. N.** 2008. *A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, p. 544.

süsteemis käibivaid käitumisnorme, arendasid massihävitusrelvi, toetasid rahvusvahelist terrorismi ja kuritegevust ning eirasid riigi sees inimõigusi, sh etniliste, religioosete ja kultuuriliste vähemuste õigusi. Postmodernses süsteemis omandasid ÜRO põhikirja 7. peatüki alusel välja antud ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadi saanud rahvusvahelised rahuoperatsioonid palju märgilisema tähenduse, kuna seeläbi reageeris kantilik süsteem nende vastu, kes süsteemi põhinorme järjekindlalt eirasid ning muutusid ohtlikuks julgeolekule nii globaalses kui regionaalses mõttes.

Esimised kümme aastat toimis uus süsteem suuremate tõrgeteta. Esimese proovikivina löödi tagasi Iraagi agressioon Kuveidi vastu ning hiljem suudeti stabiliseerida kriisiolukorrad Balkanil (Bosnias ja Hertsegoviinas ning Kosovos), mille tõttu Euroopa muutus konfliktivabaks piirkonnaks.² 21. sajandi künnisel toimunud sündmused (Al Qaeda rünnak 11. septembril 2001. a New Yorgis ja Washingtonis ning sellest välja kasvanud rahvusvahelised sõjalised interventsioonid Afganistani ja Iraaki) on oluliselt mõjutanud postmodernset rahvusvahelist süsteemi, muutnud selle ebastabiilsemaks ja raskemini ennustatavaks. Iraagi 2003. a interventsioon kõigutas pärast külma sõja lõppu tekkinud rahvusvahelist süsteemi tugevasti, kuna selle legitiimsus põhjustas süsteemi sees suuri erimeelsusi. Kui 1990ndate alguse Lahesõda oli pigem rahvusvahelist ühiskonda koondav sündmus, milles Iraak oli peaaegu üksmeelselt ja väheste eranditega tunnustatud süsteemi ohustavaks agressoriks, siis Ameerika Ühendriikide algatatud tahtekoalitsiooni interventsioon kaksteist aastat hiljem destabiliseeris kantilikku rahvusvahelist süsteemi märgatavalt.

Näiliselt järgis 2003. a Iraagi interventsioon postmodernses rahvusvahelises süsteemis käibinud rahvusvaheliste operatsioonide mudelit. Operatsiooni sihtmärk oli süsteemiväline toimija (Iraak), kes eiras järjekindlalt süsteemis käibele võetud reegleid, ning interventsiooni eesmärk oli õilis: tagada süsteemi häireteta toimimine. Interventsiooni motiivid olid aga nii mitmeski mõttes vaieldavad, sest paljud interventsiooni õigustamiseks esitatud kahtlustused ei leidnud hiljem kinnitust. Lääne poliitilises narratiivis mütologiseeritud massihävitusrelvi ei leitud, mis võttis ära interventsiooni peamise õigustusallika. Iraagi probleemid 2003. a olid suurel määral riigisisised, opositsiooni ja vähemusi kiusati taga, kuid kavatsused panna toime agressioon mõne naabri vastu ei leidnud samuti kinnitust. Hussein'i režiimi ei õnnestunud

² Viimane Euroopa julgeolekukeskkonnas toimunud aktiivne konflikt oli Kosovo sõda (1998–1999). Kaukaasia konflikte (sh Vene-Gruusia sõda, 2008) loeb artikli autor piirkonnaväliseks konfliktideks.

siduda 2001. a ülemaailmse terrorismivastase sõja käivitanud populaarse narratiivi ehk islamiäärmuslaste terroristliku tegevuse toetamisega. Interventsiooni künnisel laialdaselt levitatud väidet, et Saddam Hussein'i režiim oli seotud selle sõja põhilise vastase ehk panislamistliku ideoloogiaga, võib nimetada ekslikuks.³

Panarabism *versus* panislamism

Iraagi operatsiooni tagamaade mõistmiseks tuleb süüvida sealse režiimi poliitilis-kultuurilisse tausta. Operatsioon võeti ette üleilmse terrorismivastase sõja laineharjal ja selle teravik oli suunatud islamismi äärmuslike voolude vastu. Päevakajalise üleilmse terrorismivastase sõjaga seoses püüti luua narratiivi, nagu töötaks Iraak käsikäes kurikuulsa salafistliku⁴ Al Qaeda terroristirühmitusega, kuid see ei leidnud kinnitust. Vastupidi, araabia rahvused Saddam Hussein, Muammar al-Gaddafi ja perekond Assad olid islamiäärmuslaste jaoks ketserid ja usutaganejad ning mitte väiksemad ideoloogilised vaenlased kui lääneriigid. Iraagis asuti aga võitlusesse sekulaarsete Iraagi rahvuslastega, kelle jaoks islamistlik identiteet oli teisejärgulise tähtsusega. Võim Iraagis oli riigi loomisest saadik, juba kuningavõimu ajal, olnud vähemuse ehk sunniitide kogukonna käes. Eranditult kõik Iraagi riigipead alates iseseisvumisel 1921. a rahvahääletusega troonile tõusnud kuningas Faisal I-st kuni Saddam Husseinini kuulusid sunniitide kogukonda nagu ka kuningavõimu mõjukad peaministrid Rashid Ali al-Gaylani ja Nuri as-Said, 1958. a revolutsiooniga võimule tõusnud uued nasseristlikud-baathistlikud liidrid Abd al-Karim Qasim, vennad Abd as-Salam ja Abd al-Rahman Arif, Abd al-Rahman al-Bazzaz ja Ahmed Hassan al-Bakr.

Samamoodi nagu baathistlikus Süürias võimul olevaid alaviite, iseloomustab Hussein'i ajal Iraaki valitsenud kildkonda pigem sarnane kultuuriline taust ja päritolu kui religioossed eesmärgid. Saddam Hussein'i ümbritsesid paljud tema kodulinnast Tikritist pärit hõimkondlased, kuid peaaegu võimuladvikusse polnud takistatud ustavatel kristlastel (nt Michel Aflaq, Tareq Aziz), kurdidel (nt asepresident Taha Yassin Ramadan) või ka šiitidel (nt Hussein'i-aegne peaminister Ahmad Hussain as-Samarrai või 2003. a interventsiooni aegses infosõjas kuulsaks saanud informatsiooniminister

³ Lowenberg, A. D.; Mathews, T. 2008. Why Iraq? – Defence and Peace Economics, No. 1, pp. 2–3.

⁴ Salafism on äärmuskonservatiivne sunni-islami dogmaatiline käsuõpetuslik vool, mille hulgas on palju džihadistlikke (ususõdade toetajad) äärmuslasi, kes taotleavad islami ülevõimu.

Muhammad Saeed al-Sahhaf). Sunniitide ja šiiitide kogukonna vastasseis on Iraagi ühiskonnas olnud oluline pingeallikas, sest sunniitide vähemus, kelle peamised asulad paiknevad Iraagi keskosas, on Lõuna-Iraagis asuvat šiiitide enamust traditsiooniliselt valitsenud ja ka vaenanud, kuid usulisel identiteedil oli Iraagi poliitilise eliidi arengut silmas pidades väiksem mõju kui ideoloogilisel taustal ja korporatiivsel kildkondlikkusel. Saddam Hussein'i režiimi ideoloogilist tausta kujundas pärast Teist maailmasõda araabia riikides esile tõusnud rahvuslik-sotsialistlik ideoloogiline vool, mida võib üldistatult nimetada nasserismiks.

Nasserism on nime saanud kauaaegse Egiptuse presidendi Gamal Abdel Nasser'i (1918–1970) järgi, kelle juhitud Egiptuse 1952. a revolutsioonist sai alguse palju märgilisi režiimimuutusi mitmetes araabia riikides. Siinses artiklis kasutatakse terminit *nasserism* laiemas tähenduses: see hõlmab kõiki araabia riikide sekulaarseid rahvuslik-sotsialistlikke liikumisi, kuigi riigiti võisid avalduda mõnevõrra erinevad ja omavahel konkureerivad vormid.

Nasserismi üks olulisemaid ideoloogilisi alusmüüre on panarabism ehk kõikide araablaste ühtsus. Panarabistlikud liikumised tuginesid suurel määral araablaste rahvuslik-kultuurilisele identiteedile ning taotlesid nende ühinemist ühise etnilise identiteedi baasil. Panarabismi juured pärinevad 19. sajandist, samast ajastust, kui ka Euroopas ärkas rahvuslik liikumine. Panarabistlik liikumine arenes välja põhiliselt Süüriast, Liibanonist ja Egiptusest. Egiptlane Rifaa el-Tahtawi (1801–1873) õppis Prantsusmaal ja tõi sealt kaasa mõjutusi, mis hiljem aitasid kujundada araabia rahvuslust. Panarabistlikud meeleolud hakkasid levima al-Nahda (ar *ärkamine*) liikumise kaudu, mis oli eeskätt sekulaarne rahvuslik liikumine ja rõhutas kuuluvust ühtsesse araabia rahvusesse ning araablaste kultuurilist ja keelelist ühtsust. Araabia rahvusluse lätete juures on olnud mitmed araabia kristlased (Jurji Zaydan, Constantin Zureiq, Michel Aflaq). Kui 19. sajandil sai alguse araablaste rahvuslik ärkamine, siis 20. sajandi esimesel poolel ja keskosas toimus nende poliitiline ärkamine, mille seos islami usuga oli pinnapealne ja seda rohkem kultuurilises mõttes.⁵

20. sajandi panarabistlikus poliitilises liikumises mängis olulist rolli Mekka *sharif*⁶ Hussein ibn Ali (1854–1931), kellel oli oluline osa araablaste

⁵ Vt **Mölders, H.** 2011. Kultuuriline relativism rahvusvahelistes suhetes. – Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted, nr 3, lk 79–80.

⁶ Mekka *sharif* (tiitel *sharif* tähendab araabia keeles *ülilik*), tähistas Mekka ja Mediina püha-paikade hoidjat, tiitel kandus edasi prohvet Muhammadi pojapoja Hassan ibn-Ali järglaste kaudu. Tiitlit kasutati paralleelselt valitseja tiitliga *emir* ning see kuulus tänapäeva Saudi Araabia lääneosas (Hedžas) asunud Mekka emiraadi valitsejatele ligi tuhande aasta jooksul (968–1925).

poliitilise eneseteadvuse tõstmisel. Hussein ja tema pojad panid aluse Hašemiitide kuningadünastiale, kes oli võimul Hedžases (praegune Saudi Araabia lääneosa 1916–1925), Süürias (1920), Iraagis (1921–1958) ja Jordaania (1921–1946 emiir, 1946 kuni tänapäevani kuningad). 20. sajandi keskpaik oli ühtlasi panarabistlike riikide ühenduste moodustamise kõrgaeg, mis tipnes Ühinenud Araabia Vabariigi Föderatsiooni moodustamisega Egiptuse ja Süüria vahel (aastatel 1958–1961), mis koos Jeemeni kuningriigiga moodustas omakorda Ühinenud Araabia Riikide Konföderatsiooni. Kuid veel enne seda üritas tollane Iraagi peaminister Nuri as-Said moodustada Araabia Kuningriikide Föderatsiooni, kuhu pidid kuuluma Iraak, Jordaania ja Kuveit – riigid, mida valitsesid Hašemiitide dünastia erinevad harud. Kuveidi liitumine ei õnnestunud aga brittide vastuseisu tõttu ning Iraagi ja Jordaania lühiajalise kooseksisteerimise lõpetas Iraagi 1958. a revolutsioon.

Vasakpoolne rahvuslus tugevnes araabia riikides külma sõja ajal ning paljud nasseristlikud liikumised said toetust Nõukogude Liidult ja kommunistlikult allsüsteemilt. Nasserism osutus tärkava araabia rahvuluse üheks kandvamaks võrseks, konkureerides araabia ühiskondades konservatiivseid väärtusi esindava traditsioonilise kuningavõimuga. Nasseristlik riigipööre toimus Egiptuses (1952), Süürias (1954), Iraagis (1958), Jeemenis (1968), Sudaanis (1969), Liibüas (1969) ja Somaalias (1969). Koloniaalsüsteemi kokkuvarisemisega tulid vasakpoolsed rahvuslikud liikumised võimule Tuneesias (1957), Alžeerias (1962) ja Lõuna-Jeemenis (1967). Nasseristlike ideede pinnalt tekkis 1964. a Palestiina Vabastusorganisatsioon. Nasseristliku ideoloogia erinevatest vooludest võib esile tõsta kahte peamist: Gamal Abdel Nasseri ideedele tuginevat klassikalist nasserismi Egiptuses ning baathismi, mis arenes välja Süürias sõltumatult Egiptuse nasserismist. Hiljem arendas klassikaline nasserist Muammar al-Gaddafi Liibüas välja oma „kolmanda rahvusvahelise teooria”⁷ ning iseseisvad rahvuslikud suundumused valitsesid Alžeerias (Rahvuslik Vabastusrinne) ja Tuneesias (Sotsialistlik Konstitutsioonipartei).

Baathistid tõusid 1960. aastatel võimule Süürias ja Iraagis. Liikumine tekkis Süüria haritlaste hulgas Teise maailmasõja künnisel ja tema ideoloogilise põhja moodustasid alaviidi Zaki al-Arsuzi, kristlase Michel Aflaqi ja sunniidi Salah ad-Din Bitari teooriad. Araabia Sotsialistlik Taas-

⁷ Vt eesti keeles **al-Kaddafi, M.** 1993. Roheline raamat. Group Media International. Raamat koosneb kolmest osast: demokraatiaprobleemi lahendamine (rahvavõim), majandusprobleemi lahendamine (sotsialism), kolmanda ülemaailmse teooria sotsiaalne baas.

sünnipartei (Baath⁸) rajati 1947. a Süürias, kui al-Arsuzi ning Aflaqi ja al-Bitari loodud liikumised ühinesid. Hiljem liitus nendega veel Akram al-Hawrani Araabia Sotsialistlik Partei. Al-Arsuzi oli Hafez al-Assadi ideoloogiline mentor, kelle teoreetiline koolkond domineerib tänaseni Baathi partei Süüria harus. 1966. a tõrjus al-Arsuzi parteisiseses võimuvõitluses konkureerivad ideoloogid Aflaqi ja Bitari partei juhtkonnast välja ning ühtlasi lõhenes Baathi partei Süüria ja Iraagi haruks. Aflaq läks Iraaki, kus ta valiti Baathi liikumise Iraagi haru peasekretäriks, kellena ta tegutses 1989. aastani, mil ta suri. Bitar mõrvati 1980. a, kui ta viibis Pariisis eksiilis.

Baathi partei sai indu Prantsuse 1789. a revolutsioonist, Saksamaa ja Itaalia ühinemisiikumistest 19. sajandil, Jaapani rahvuslikust majanduspoliitikast ja külma sõja bipolaarsuse tingimustes tekkinud mitteühinemisiikumisest, mille sünni juures oli ka Gamal Abdel Nasser. Partei pidas oma ideoloogiliseks eesmärgiks araabia rahvaste poliitilist ja majanduslikku sõltumatust. Kuigi baathism oli sotsialistlik liikumine ja eelistas avalikku omandit eraomandile, oldi vastu eraomandi sunniviisilisele riigistamisele. Seejuures peeti silmas ikkagi seda, et riiklik omand jääks avalikus konkurentsisis peale. Leninismilt laenas baathism revolutsioonilise mudeli, millega partei võtab võimu riigis enda kätte ja asub juhtiva jõuna ühiskonda demokraatliku tsentralismi printsiipide põhjal ümber kujundama. Baathi partei ei olnud ateistlik liikumine, kuid võitles sekulaarse riigi eest ega eelistanud ühte religiooni teisele. Islami tähtsus araablastele oli baathistide meelest kultuuriline.

Kui baathistid tulid Süürias ja Iraagis võimule, siis muutus nende ideoloogiline suundumus rahvuslikumaks ja vähem panarabistlikuks. 1970. aastatest võib Baathi liikumises eraldada kaht teineteisega konkureerivat rahvuslikku voolu, mille omavahelised suhted olid pingelised: assadismi Süürias ja saddamismi Iraagis. Iraani-Iraagi sõjas ja Lahesõjas toetas Süüria Iraagi vastaspoolt ning osales ka ise Lahesõjas Saddam Husseiniga vastases koalitsioonis. Mõlemad fraktsioonid muutusid militaristlikeks isikukultuslikeks ühendusteks, kus Süüria-fraktsioon oli Assadi perekonna ja sellega seotud alaviitide vähemuse kontrolli all ning Iraagi fraktsioon Husseiniga perekonna ja sellega seotud sunniitide vähemuse kontrolli all. Samas olid need religioossed sidemed pigem nepotismi ilmingud kui ideoloogiline suundumus. Panarabistlik ideoloogia asendus neis harudes vastavalt Suur-Süüria ja Suur-Iraagi mütoloogiale rajatud natsionalistliku ideoloogiaga, mis avaldus eriti Saddam Husseiniga juhitud Iraagis.

⁸ *Baath* tähendabki tõlkes taassündi.

Alates 20. sajandi lõpust tugevnes araabia riikides islamism. Panislamistlikud ideed kogusid hoogu 1979. aastal, kui Iraani islamirevolutsioon aitas koondada šiiitide kogukonda. Nõukogude Liidu invasioon Afganistani tugevdas sunniitide kogukonna politiseerumist, sest paljude nende tulevaste äärmusorganisatsioonide (teiste hulgas Al Qaeda) juured pärinevad just Afganistanist.⁹ Islamismis ei ole rahvuslik kuuluvus sedavõrd oluline identiteedi määratleja kui religioosne kuuluvus, kuigi paljud islamistlikud liikumised eristuvad samal ajal ka rahvuslikul pinnal. Nii ei ole Taliban mitte üksnes sunni-islami salafistlik liikumine, vaid ka puštu hõimude islamistlik liikumine. Panislamismi ideoloogiliseks isaks peetakse pärsia päritolu Türgi mõtlejat Jamal ad-Din al-Afghanit (1838–1897), kes ei näinud panislamismis mitte niivõrd teoloogilist liikumist kui islamiusuliste vastupanuideoloogiat Läänest tulevale survele.¹⁰ Al-Afghani, etniline pärslane, kes oli tõenäoliselt sündinud Iraanis šiiitide perekonda, muutis hiljem identiteeti ja nimetas end Afganistanis sündinud puštuks, et rõhutada oma päritolu seotust arvukama sunni usuvooluga, mis valitses Türgis, kuhu ta sultan Abdulhamit II kutsel 1892. a elama asus.

Saddam Husseinis Iraagis olid islamistlikud ideed maha surutud. Sunni-islamism levis mõningal määral kurdide hulgas, kuigi äärmusorganisatsiooni Ansar al-Islam mõju ei olnud võrreldav sekulaarsete rahvuslike Kurdistan Demokraatliku Partei (mõjuka Barzani perekonna juhtimisel) ja Kurdistan Patriootliku Ühenduse (liider praegune Iraagi president Jalal Talabani) mõjuga kurdi kogukonnale. Mõnevõrra tugevamad olid šia-islamismi mõjud Lõuna-Iraagis, kuigi mõõdukate islamistlike organisatsioonide (Islami-revolutsiooni Ülemnõukogu Iraagis (SCIRI) ja Islamistliku Dawa Partei) tegevuse oli valitsev režiim 2003. aastaks tugevasti maha surunud. Sunniitide ja šiiitide äärmusluse tõusu riigis võib suuresti kanda interventsioonijärgsesse ajastusse, kui šiiitide hulgas tekkis sadristide liikumine islamivaimulik Muqtada al-Sadri juhtimisel ning jordaanolase Abu Musad al-Zarqawi juhtimisel hakkas tegutsema Al Qaeda Iraagi-rühmitus¹¹, mis koordineeris äärmuslike sunni-islamistide tegevust.¹²

⁹ Mölder, H. 2011. The Culture of Fear in International Politics – a Western-dominated International System and Its Extremist Challenges. – ENDC Proceedings, No. 14, p. 246.

¹⁰ Nasr, V. 2006. The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future. New York: Norton, p. 103.

¹¹ Tegelikult nimega *Jama'at al-Tawhid wal-Jihad* (monoteismi ja džihaadi rühmitus).

¹² Byman, D. L.; Pollack, K. M. 2008. Iraq's Long-Term Impact on Jihadist Terrorism. – Annals of the American Academy of Political and Social Science, July, p. 56.

Rahvusvahelise süsteemi areng aastaks 2003

Alexander Wendt on toonud välja kolm poliitilist põhikultuuri, mis on saanud nimed inglise filosoofidelt Thomas Hobbes'ilt, John Locke'ilt ja saksa filosoofilt Immanuel Kantilt.¹³ Põhikultuuride abil saab iseloomustada ka rahvusvahelise süsteemi arengut ning süsteemide vahetuvust. Locke'lik süsteem erineb hobbes'likust süsteemist selle poolest, et ta peab oluliseks süsteemi stabiilsust ning väärtustab *status quo* hoidmist, samal ajal kui hobbes'likus keskkonnas toimub pidev võitlus mõjuvõimu suurendamise eesmärgil. Kantilikud süsteemid seavad aga eesmärgiks riikide koostöö, mistõttu iseloomustab selliseid süsteeme tugev organisatsioonikultuur. Iga süsteem on lähtunud erinevatest poliitilistest kultuuridest. Kuni 20. sajandini valitsesid bi- ja multipolaarsed hobbes'likud ja locke'likud süsteemid. Alates 20. sajandist on tõusnud esile kantilikud süsteemid, mille tekkimisele on kaasa aidanud suurt osa planeedist haaranud ulatuslikud relvakonfliktid: Esimene ja Teine maailmasõda. Esimesed rahvusvahelised süsteemid, Westfaali süsteem ja nn Euroopa kontsert, olid suurel määral Euroopa süsteemid. 19. sajandi teisest poolest alates, kui algas ulatuslik koloniseerimisprotsess ning Euroopa riikide huvid kandusid kontinendist kaugemale, võib rahvusvahelisest süsteemist rääkida juba küll kui tugevate lääne mõjudega, aga üleilmastuvast süsteemist.

Traditsioonilise käsitluse järgi loetakse rahvusvahelise süsteemi alguseks 1648. aastal pärast Westfaali rahulepingut kujunenud olukorda Euroopas, kui üritati esimest korda kehtestada üldkäibivaid reegleid ja norme, mis reguleeriksid riikidevahelist suhtlust. Westfaali süsteem oli mõjutatud oma kaasaegse Hugo Grotiusse (1583–1645) töödest, kes teoses „*De Jure Belli ac Pacis*” (1625) visandas rahvusvahelise õiguse alused. Esimene stabiilne rahvusvaheline süsteem tekkis Euroopas 19. sajandil pärast Napoleoni sõdu ja tegutses suurvõimude (Suurbritannia, Austria-Ungari, Preisimaa, Venemaa ja hiljem nendega liitunud Prantsusmaa) koordineeritud juhtimisel. Süsteem töötas suuremate tõrgeteta kuni Krimmi sõjani, kui tekkis esimene tõsine kokkupõrge seda haldavate suurvõimude vahel. Kuigi süsteemi üritati rahvusvaheliste kriiside lahendamiseks kasutada ka hiljem (kuni Esimese maailmasõjani), iseloomustab hilisemat perioodi juba ebastabiilsus ning pidevad suurriikidevahelised vastuolud, mis aeg-ajalt kutsusid esile väiksemaid ja suuremaid konflikte ning koloniaalvallutuste intensiivistumisel võitlust maailma jagamise pärast.

¹³ Wendt, A. 1999. *Social Theory of International Politics*.

Järjekordne katse stabiilset süsteemi luua toimus Esimese maailmasõja järel, kui Versailles' süsteemi haldamiseks loodi Suurbritannia ja Prantsusmaa eestvõttel rahvusvaheline organisatsioon (Rahvasteliit). Seda võiks nimetada esimeseks katseks kehtestada uut tüüpi kantilikku süsteemi, kuid süsteemi töökindlus jäi siiski saavutamata. Paljud olulised suurvõimud jäid süsteemist eemale, mis mõjutas oluliselt selle stabiilsust. Kuigi Ameerika Ühendriikide president Thomas Woodrow Wilson oli uue süsteemi alusepanijate hulgas, jäid Ameerika Ühendriigid süsteemist endast kõrvale ega liitunud Rahvasteliiduga, sest 1920. a võimule tulnud vabariiklasid kaldusid toetama isolatsionismi. Versailles' süsteem ei suutnud lahendada rahvusvaheliste käitumisharjumuste vastu eksinud riikide küsimust, paljud suurriigid (Saksamaa, Itaalia, Jaapan, Nõukogude Liit) heideti organisatsioonist välja või lahkusid sealt ise, kui nad sattusid süsteemiga vastuollu. Sellega muutusid nad süsteemivälisteks toimijateks, rahvusvaheline julgeolekukeskkond pingestus veelgi ning Teise maailmasõja puhkemine muutus tegelikkuseks.¹⁴

Praegu kehtiva rahvusvahelise süsteemi struktuur kujunes paljuski välja Teise maailmasõja järel. Külma sõja aegset süsteemi iseloomustasid kantilik pealisehitus ning locke'lik süsteemisene võistlus, mis moodustasid kokku bipolaarse süsteemi omavahel võistlevate, ideoloogiliselt vastanduvate allsüsteemide vahel. Pärast 19. sajandi nn Euroopa kontserti saavutati jällegi stabiilne süsteem, mis oli suures osas üliiriikide (seekord Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit) kontrolli all. Üliiriigid hoidusid otsesest omavahelisest konfliktist, kuid toimus mitmeid käsilassõdu, kuhu nad olid segatud. Kui näiteks Ameerika Ühendriigid olid segatud Vietnami kodusõtta, siis toetas Nõukogude Liit vastaspoolt, kuid hoidus vahetust sekkumisest. Nõukogude Liidu sekkumine Afganistani tõi kaasa Ameerika Ühendriikide toetuse ülestõusnutele, kuigi nad ametlikult konfliktis ei osalenud. Käsilassõdadele üles ehitatud süsteem raskendas aga rahvusvaheliste kriiside ohjajamist, sest rahvusvahelise sekkumise eeldus oli, et üliiriigid pole üht või teist viisi konflikti segatud.

¹⁴ Vt ka Mölder, H. 2010. Cooperative Security Dilemma – practicing the Hobbesian security culture in the Kantian security environment. Tartu University Press, pp. 92–96.

Tabel 1. Rahvusvahelise süsteemi areng¹⁵

Moderne rahvusvaheline süsteem 1648–1991		
Süsteem	Süsteemi kirjeldus	Süsteemi kultuur
1. Westfaali süsteem 1648–1815	ebastabiilne multipolaarsus	hobbes'lik kultuur
2. Nn Euroopa kontsert 1815–1914		
a) 1815–1854	stabiilne multipolaarsus	locke'lik kultuur
b) 1854–1871	ebastabiilne multipolaarsus	hobbes'lik kultuur
c) 1871–1914	ebastabiilne multipolaarsus	hobbes'lik kultuur
3. Esimene maailmasõda 1914–1919		
4. Versailles' süsteem 1919–1939		
a) 1919–1936	ebastabiilne liberaalne ühiskond	kantilik kultuur
b) 1936–1939	ebastabiilne bipolaarsus	hobbes'lik kultuur
5. Teine maailmasõda 1939–1945		
6. Külmsõda 1945–1991	stabiilne bipolaarsus	locke'lik kultuur
Postmoderne rahvusvahelisesüsteem 1991–...		
a) 1991–2003	stabiilne liberaalne ühiskond	kantilik kultuur
b) 2003–...	ebastabiilne liberaalne ühiskond	kantilik kultuur

Tabelis 1 on visandatud rahvusvahelise süsteemi areng etappide kaupa ning eraldi on ära märgitud süsteemi stabiilsusaste ja süsteemi toimimise aluseid määratlenud poliitiline põhikultuur. Kultuurilisel määratlemisel on lähtutud süsteemi kultuurist tervikuna, kuigi kantilik süsteem võib sisaldada hobbes'likke ja locke'likke julgeolekukeskkondi nagu ka hobbes'likud ja locke'likud süsteemid kantilikke julgeolekukeskkondi. Kuigi postmoderne rahvusvaheline süsteem järgis kantilikke põhimõtteid, ei tähendanud see, et süsteem on ühtne. Lääne-Euroopa, Põhja-Ameerika ning suur osa Vaikse ookeani piirkonnast järgis rahvusvahelises suhtluses kantilikke põhimõtteid,

¹⁵ Tabel on esmakordselt avaldatud 2007. aastal. Vt **Mölders, H.** 2007. Managing polarity: Post-modern European security environment and misperceptions in Estonian security culture. – Ed. by A. Kasekamp. The Estonian Foreign Policy Yearbook, pp. 125–126.

samal ajal kui Lähis-Ida, suur osa Aafrikast ning Hindustani poolsaar lähtusid hobbeseadlikest põhimõtetest.¹⁶

Kuni Versailles' süsteemini võib rahvusvahelisi süsteeme nimetada Euroopa süsteemideks, kuna väljaspool Euroopat paiknenud riigid ei mõjutanud süsteemi toimimist oluliselt. Versailles' ja külma sõja süsteeme võib nimetada suurel määral Lääne süsteemideks, sest kuigi mitmed Euroopast väljaspool asetsevad riigid muutusid süsteemi olulisteks toimijateks¹⁷, dikteerisid süsteemi arengut Lääne tsivilisatsioon ja seal toimuvad protsessid. Lisaks tavapärasele süsteemide vahetuvusele võib modernset süsteemi tervikuna eristada postmodernsest ning külma sõja süsteemi võib pikemas perspektiivis nimetada üleminekuks modernselt süsteemilt postmodernsele, mis tähendab suuremat murrangut rahvusvahelise süsteemi arengus. Postmodernset süsteemi, esimest tõeliselt globaalset süsteemi, iseloomustavad protsessid on üleilmastumine, institutsionaliseerumine ning riikide osatähtsuse vähenemine rahvusvahelistes suhetes. Selle süsteemimuutuse rahvusvahelist ühiskonda ühendavad kaasnähtused on näiteks viisavabadus ning vabaturumajandus.

Rahvusvahelise süsteemi suur koondumine toimus pärast külma sõja lõppu, kui valdav osa üliriike jõudis otsuste tegemisel enamasti konsensusele. Uue süsteemi mõneti ebastabiilseks partneriks kujunes Hiina, kelle suhted Lääne demokraatiaga halvenesid peale Tiananmeni väljaku veresauna 1989. a, kuid Hiinal puudusid sel ajal veel paljuski iseseisvad ambitsioonid süsteemi kontrollida, tema huvid olid esialgu pigem regionaalsed ning teda oli võimalik allutada koostööd tegema. Rahvusvahelise süsteemi koondumine saavutas haripunkti 2001. a 11. septembri rünnakutega, kui rahvusvaheline ühtsus toetas valdavalt Ameerika Ühendriike. Tekkis pöördepunkt (*momentum*¹⁸), millega pandi paljuski paika süsteemi edasine areng. Kultuuriliselt erinevate julgeolekukeskkondade aktiivsus mõjutab aga süsteemi stabiilsust tervikuna, mistõttu võib hinnata, et 2003. a Iraagi interventsioon muutis postmodernse kantiliku süsteemi stabiilsest süsteemist ebastabiilseks.

¹⁶ Lebow 2008, p. 499.

¹⁷ Külma sõja allsüsteemide juhtriigid, Ameerika Ühendriigid ja Nõukogude Liit ei olnudki enam klassikalised Euroopa riigid ning külma sõja ajal hoogustus üleilmastumise protsess, millele aitas tugevasti kaasa koloniaalsüsteemi lagunemine. Venemaad (Nõukogude Liitu) ja Türgit võib siiski lugeda Euroopa süsteemidesse kuuluvateks riikideks, sest traditsiooniliselt osalesid nad Euroopa süsteemides tekkinud jõudude vahekorda määratlevates protsessides. Ameerika Ühendriigid hakkasid Euroopa poliitilist arengut mõjutama alles 20. sajandil. USA ja Kanada kuuluvad erandina ka OSCE liikmeskonda, mis väljendab nende seotust Euroopa julgeolekukeskkonnaga.

¹⁸ Poliitilisest vaatepunktist võiks seda käsitleda murrangumomendina.

Klassikalise julgeolekudilemma tekkimine Iraagi ümber

Saddam Hussein asetus kenasti küll hobbes'likesse ja locke'likesse süsteemidesse, kuid ühtsete normide ja väärtuste eest seisva ning koostööle orienteeritud kantiliku süsteemiga oli tal raske teineteisemõistmist leida. Saddamism, kuigi tekkinud panarabistliku baathismi baasil, oli pigem tugevasti rahvuslikule mütoloogiale üles ehitatud natsionalistlik ideoloogia, mis lähtus kitsalt Iraagi ja Saddam Husseinini perekonna huvidest ning ei arvestanud külma sõja järgses rahvusvahelises ühiskonnas valitsevate tõekspidamiste ja huvidega. Iraagi sõda Iraani vastu mahtus küll locke'liku külma sõja süsteemi kontseptuaalsetesse raamidesse, kuid süsteemi muutudes sattus Hussein, alustades samalaadset tegevust Kuveidi vastu, uue kantiliku postmodernse rahvusvahelise süsteemiga peagi konfliktiks. Husseinini 1990. a Kuveidi-avantüür sattus uue süsteemi algusesse, kui süsteem oli veel ühtne ja valmis seisma vastu tema stabiilsust ohustavatele tegevustele. Samal ajal oli süsteem liiga noor, et kantilikke põhimõtteid lõpuni järgida, mistõttu lõppes kõik Saddam Husseinini ja tema režiimi jaoks vaid kerge ehmatusega. Kuigi Lahesõda lõppes *status quo* säilitamisega, oli Iraak mõnede Ameerika Ühendriikide poliitilistele ringkondadele olnud pinnuks silmas juba pikemat aega. Eeskätt puudutas see neokonservatiive, kes pärast vabariiklaste võitu 2000. a presidendivalimistel tugevdasid märgatavalt oma positsioone Ühendriikide võimuhierarhias. Neokonservatiivid olid välja kasvanud trotskistlikust¹⁹ ideoloogiast, kuid Vietnami sõja ajal toetasid nad Ühendriikide administratsiooni välispoliitikat, kaldusid antikommunismi ja liitusid parempoolsete ringkondadega, säilitades samal ajal üht-teist ka trotskismist (muuhulgas püsiva revolutsiooni idee). Seejuures idee, mille nimel nad asusid võitlusesse, oli Ameerika Ühendriikide hegemoonia rahvusvahelises süsteemis ning nad uskusid demokraatia eksporti teistesse riikidesse.²⁰ Vastandudes realistlikule koolkonnale, kritiseerisid nad George H. W. Bushi administratsiooni otsust lõpetada Lahesõja operatsioon Iraagi tagasitõmbumise järel varasematesse piiridesse ja esitasid 1997. a Clintoni administratsioonile petitsiooni, milles nõudsid Saddam Husseinini režiimi kukutamist. 1998. a võttis Ameerika

¹⁹ Lev Trotski (1879–1940) marksistliku teooria pooldajad, kes toetasid maailmarevolutsiooni, proletaarset internatsionalismi ja töölistkonna juhtimisel toimivat massidemokraatiat. Alates 1938. a organiseerusid poliitiliselt Neljandasse Internatsionaali.

²⁰ **Kristol, I.** 2003. The Neoconservative Persuasion. Weekly Standard. <http://www.weeklystandard.com/Utilities/prINTER_preview.asp?idArticle=3000&R=785F2781>, (28.06.2013).

Ühendriikide Kongress vastu Iraagi vabastamise seaduse, mis nõudis Saddam Hussein'i võimult kõrvaldamist.²¹

Kaheteist aasta jooksul pärast Lahesõja operatsiooni oli kantilik süsteem muutunud tugevamaks, mida näitas 1999. a Kosovo operatsioon. Kosovo operatsiooni õnnestumine tõi kaasa opositsiooniliste meeleolude tugevnemise Serbias, süsteemi vastu astunud režiimi juhi Miloseviči kõrvaldamise võimult ja tema üleandmise Rahvusvahelisele Kriminaalkohtule. Püsima jäi külma sõja aegne rahvusvahelise süsteemi struktuur, mis on moodustatud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni baasil ja kus suur otsustusõigus on viiel Julgeolekunõukogu alalisel liikmel: Ameerika Ühendriikidel, Suurbritannial, Prantsusmaal, Venemaal ja Hiinal. Süsteemis puudusid selged vastandused ja kuigi Hiina ning Venemaa võisid teatud küsimustes süsteemist distantseeruda, võib neid kokkuvõttes nimetada siiski süsteemiga lõimunud toimijateks, mida kinnitab ka lisas paiknev tabel 2 (lk 69). Varem või hiljem suutis rahvusvaheline süsteem jõuda kokkuleppele suuremate kriiside ohjamisel ning neid käsitlevad resolutsioonid on Julgeolekunõukogus vastu võetud märgatava ülekaaluga. Juhtriikidest on loetud kordadel jäänud erapooletuks vaid Hiina ja Venemaa.

Vaid mõnel üksikul korral pole süsteemi juhtriigid saavutanud kriisile reageerimisel kõiki rahuldavat konsensust: näiteks Venemaa ja Gruusia konfliktis 2008. a, kus üks süsteemi juhtriik oli osapool, või siis praegu käimas olevasse Süüria kodusõtta sekkumisel, kus Venemaa ja Hiina on olnud vastu rahvusvahelisele sõjalisele sekkumisele. Venemaa ja Gruusia sõjaline konflikt lahendati läbirääkimiste teel ning Süüria tarvis otsitakse kõiki osapooli rahuldavat kokkulepet. Süsteemiga vastanduvad nn deviantset riigid, kes tekitasid kantilikus süsteemis hobbes'likke julgeolekukeskkondi ning klassikalisi julgeolekudilemmasid²² süsteemi ja deviantsete toimijate vahel, mis viisid süsteemi vastusammudeni alates erinevate sanktsioonide kehtestamisest kuni sõjalise interventsioonini. Süsteemile vastanduvateks riikideks võib teiste hulgas nimetada Põhja-Koread, Iraani, Süüriat, Venezuelat, Sudaani, Jugoslaaviat Miloseviči juhtimisel, Afganistani Talibani juhtimisel, Liibüat Gaddafi juhtimisel ja Iraaki Saddam Hussein'i juhtimisel.

Iraagi 2003. a operatsiooni ei saa asetada tüüpiliste kantiliku süsteemi rahvusvaheliste operatsioonide nimekirja, kuna interventsioonile oli suur

²¹ **Buzan, B.; Gonzalez-Pelaez, A.** 2005. International Community after Iraq. – International Affairs, No. 1, pp. 46–47.

²² Klassikaline julgeolekudilemma: ühe riigi julgeoleku suurendamine võib vähendada samal ajal teiste riikide julgeolekut. Vt **Jervis, R.** 1978. Cooperation Under Security Dilemma. – World Politics, No. 2, p. 169.

vastuseis. See ei võimaldanud operatsiooni ellu viia ühe või teise rahvusvahelise organisatsiooni egiidi all ning Ameerika Ühendriigid pidid kasutama hobbese'likku tahtekoalitsiooni mudelit. Tabelis 2 on esitatud postmodernses süsteemis toimunud suuremad sõjalised operatsioonid, millest võib järeldada, et valdav osa neist on ellu viidud ühe või teise rahvusvahelise operatsiooni egiidi all ning saanud rahu tagamiseks ka ÜRO Julgeolekunõukogu mandaadi. Kirjeldatud operatsioonidest võib vaid Venemaa-Gruusia konflikti ja Iraagi interventsiooni käsitleda kui hobbese'likest põhimõtetest lähtunud operatsioone.

Iraagi operatsiooni kõige olulisemaks ajendiks sai Iraagi võime toota massihävitusrelvi. Seda võib nimetada klassikalise julgeolekudilemma tekitamiseks, milles Iraagi julgeolekuvajaduste suurendamine tekitas ebakindlust tema potentsiaalsetes vastastes. Massihävitusrelvade heidutus töötas rahvusvahelise süsteemi tasandil edukalt külma sõja perioodil, kui see tasakaalustas kahe allsüsteemi võimalikke sõjalisi ambitsioone teineteise vastu. Hiljem on tegelikku või oletatavat tuumaheidutust edukalt kasutanud Iisrael (araabia riikide ja Iraani vastu), India ja Pakistan (teineteise vastu), Põhja-Korea (rahvusvahelise süsteemi vastu) ja hiljuti Iraan (Ameerika Ühendriikide ja Iisraeli vastu).²³ Apartheidirežiimi ajal asus tuumarelva välja töötama Lõuna-Aafrika Vabariik, kuid loobus sellest peale apartheidirežiimi lõppemist ning Nelson Mandela valitsuse võimuletulekut. Siia nimekirja võib julgelt lisada ka Saddam Hussein Iraagi, kes üritas osavalt manipuleerida ÜRO Rahvusvahelise Aatomienergiaagentuuriga (IAEA) ning kasutada oletatavat tuumavõimet võimalike vaenlaste (Iraan, Iisrael, Ameerika Ühendriigid) heidutamiseks.

Iraak alustas tuumauuringutega juba 1959. a, kui sõlmis Nõukogude Liiduga tuumakokkuleppe, mis nägi ette tuumaelektrijaama rajamise Iraaki ning rahvusliku tuumaprogrammi käivitamise. 1970. aastatel üritas Saddam Hussein alustada tuumarelva tootmist, kuid ei saanud selleks rahvusvahelist abi, mida otsiti nii Nõukogude Liidust kui Prantsusmaalt. 1981. a sooritas Iisrael õhurünnaku Iraagi tuumarajatiste vastu (operatsioon „Opera”) ja purustas Prantsusmaalt ostetud uurimisotstarbelise reaktori Osirak. Aastatel 1983–1991 kasutas Iraak korduvalt keemia- ja biorelvi nii sõjas Iraaniga kui ka paljude Iraagi vähemuste vastu kurdidest šiiitideni, kuid pärast Lahesõda käskis Saddam Hussein need varud hävitada. Sellegipoolest jätkas ta ohtlikku kassi-hiire-mängu ÜRO ja IAEA inspektoritega, jättes alles võimaluse, et

²³ Iraan on ametlikult siiski eitanud tuumarelvade loomise kavatsust ning teatanud, et tuumaenergiat kasutatakse rahumeelselt.

need varud on kuhugi peidetud. Kassi-hiire-mängu eesmärk oli heidutada Iraagi potentsiaalseid vaenlasi ja vaenlaseks nr 1 pidas Saddam Hussein endiselt Iraani.²⁴

Mäng massihävitusrelvadega viis pinget tõusuni regioonis ning klassikalise julgeolekudilemma tekkeni rahvusvahelise süsteemi ja Iraagi vahel. Ühelt poolt kasutas Iraak müüti massihävitusrelvadest heidutuse eesmärgil ega püüdnudki rahvusvahelist süsteemi veenda nende hävitamises. Teiselt poolt kasutasid Ameerika Ühendriigid nende võimalikku olemasolu ettekäändena sõjaliseks interventsiooniks ning Saddam Hussein karistamiseks. Ülemaailmse terrorismivastase sõja kulmineerudes üritasid Ameerika Ühendriigid arvestada vähem ÜRO-le tugineva rahvusvahelise süsteemi vajadustega ning tuginesid enam oma riigi rahvuslikele huvidele.²⁵ Saddam Hussein juhitav Iraak, kellel oli juba pikemat aega probleeme süsteemi reeglitega kohane-misel, näis Ühendriikide tollasele administratsioonile jõudemonstratsiooniks sobiva sihtmärgina.

Ameerika Ühendriikide poolt algatatud üleilmne terrorismivastane sõda esialgu küll ühendas rahvusvahelist süsteemi, aga peagi lõhestas saavutatud ühtsuse. Selle asemel, et keskenduda Afganistanile, alustasid Ühendriigid laiaulatuslikku rahvusvahelist operatsiooni „Kestev vabadus” (*Operation Enduring Freedom*), mis koosnes mitmetest islamiäärmusluse ja terrorismi väljajuurimisele suunatud sõjalistest ettevõtmistest maailma erinevates piirkondades.²⁶ Külma sõja järgne Ameerika Ühendriikide sõjaline strateegia on lähtunud põhimõttest, et riik peab valmis olema kaheks suuremaks sõjaliseks operatsiooniks. Sellele strateegiale pandi alus juba George H. W. Bushi administratsiooni ajal 1991. a tollase kaitseministri ja hilisema asepresidendi Richard Cheney ning Staabiülemate Komitee esimehe ja hilisema välisministri Colin Powelli osalusel.²⁷ Praegu võib seda Afganistani ja Iraagi näitel pidada riigi sõjalise ja majandusliku potentsiaali ülehindamiseks. Iraagi ja Afganistani rahustamine nõudis palju aastaid ja inimelusid.

²⁴ Trainor, G. 2008, 76.

²⁵ Copson, R. W. 2003. Iraq War. Background and Issues Overview. Report for Congress, pp. 5–8. <<http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf>>, (02.07.2013).

²⁶ Operatsioon „Kestev vabadus” algutati 7. oktoobril 2001 ning see hõlmab terrorismivastaste operatsioonide kompleksi Afganistanis, Filipiinidel, Aafrika sarvel (7 Ida-Aafrika riigis), Gruusias, Trans-Saharas (8 Lääne-Aafrika riigis) ning Kariibi mere ja Kesk-Ameerika riikides (8 riigis).

²⁷ O’Hanlon, M. 2001. Prudent or Paranoid The Pentagon’s Two-War Plans. – Survival, No. 1, p. 40.

Kantilikus postmodernses süsteemis eksisteerivad endiselt mitmed hirmukultuurile tuginevad hobbes'likud ja locke'likud julgeolekukeskkonnad, mis toidavad klassikalisi julgeolekudilemmasid: Iraani tuumaprogramm, Korea poolsaar, Taivani väinad, Iisraeli ja araablase vastasseis Lähis-Idas, India-Pakistani vastasseis, Venemaa julgeolekudilemmad Gruusia ja Balti riikidega, massihävitusrelvade sattumine terroristide kätte. Kui need julgeolekudilemmad peaksid mingil põhjusel aktuaalseks saama, siis nad muudavad radikaalselt arusaamist rahvusvahelisest keskkonnast, sest julgeoleku tagamine muutub palju tähtsamaks kui mitte peamiseks mureks paljudele rahvusvahelistele toimijatele.²⁸

Eelmäng

Iraani-Iraagi sõda ja Lahesõda olid eelmänguks 2003. a sündmustele. Esimene eelmäng sai alguse 1980. a septembris, kui Iraak ründas naaberriiki Iraani. Aasta varem, 1979. a tuli Iraagis Baathi parteis toimunud paleepöörde tulemusena võimule seni võimuhierarhias teist positsiooni hoidnud Saddam Hussein, kes kukutas oma sugulase ja toetaja president Ahmed Hassan al-Bakri. Iraanis kukutati 1979. a islamirevolutsiooniga läänemeelne šahhirežiim ja võimule tulid šiiislamistid. Saddam Hussein kasutas oskuslikult ära seda murdepunkti, kui hirm šiiitide islamirevolutsiooni levimise ees araabia riikidesse tagas talle rahvusvahelisel areenil erinevate jõudude laialdase toetuse. Saddam Husseinil olid traditsiooniliselt head suhted Nõukogude Liidu ja kommunistliku blokiga, kuid lisaks neile toetasid teda selles konfliktis ka lääneriigid: Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa, Itaalia, Suurbritannia, Saksamaa Liitvabariik ja valdav osa araabia riikidest (v.a Süüria ja Liibüa). Iraani suuremad toetajad olid Hiina, Põhja-Korea ning esialgu ka Iisrael. Iraani poolel olid kurdid, keda rõhus Saddam Husseinini režiim, ning Iraagi šii-organisatsioonid SCIRI ja Islami Dawa Partei, samal ajal kui Iraani vasakpoolsed (nt Mujahideen-e Khalq²⁹) toetasid Iraaki. Mitmed riigid

²⁸ Lebow 2008, pp. 502–503.

²⁹ Teherani Ülikooli üliõpilaste eestvõtmisel 1965. a rajatud vasakpoolne relvastatud liikumine Iraanis, kes kuni 1979. a võitles šahhirežiimi vastu ning alates 1981. a valitseva teokraatliku režiimi vastu.

(nt USA³⁰, Nõukogude Liit³¹, Jugoslaavia, Portugal) teenisid sõjast kasumeid, tarnides relvi mõlemale poolele.

Iraani-avantüürist tuli Saddam Hussein puhtalt välja, sest Nõukogude Liidu ja lääneriikide toetus hüvitas Iraani sõjalise ülekaalu. Sõjas nautis Iraak bipolaarse süsteemi mõlema osapoole toetust, mis oli külma sõja kohta üsnagi ebatavaline. Iraagi-Iraani sõja alguseks oli Iraan ennast asetanud rahvusvahelisse isolatsiooni: ühelt poolt toetati seda, et äärmuslikud üliõpilased hõivasiid Ameerika Ühendriikide saatkonna ning pantvangistasid saatkonna töötajad, kuid samal ajal represseeriti Iraani kommuniste, mis pingestas suhteid mõlema üliriigiga. Hussein plaanides oli ühendada Iraani läänepiiril paiknev araablase rahvusenamusest koosnev naftarikas Khuzestani provints Iraagiga. Konflikti soodustas kahe riigi pikaajaline territoriaalvaidlus piiri-
jõe Shatt al-Arabi veeteede kasutamise üle, mis hoolimata 1975. a sõlmitud Alžiiri kokkulepetest tekitas endiselt pingeid kahe riigi suhetes. Hoolimata algsest sõjalisest edust oli Saddam Hussein juba 1980. a detsembris sunnitud teatama, et Iraak on asunud pidama kaitsesõda. Edasises lahingutegevuses ei saavutanud kumbki pool enam suuremat edu, kuigi ründavam pool oli Iraan. 1988. a augustis lõpetati sõjategevus ja alustati rahukõnelusi ÜRO vahendusel.

Iraagi 2003. a operatsiooni teine eelmäng toimus 1990.–1991. a, kui Iraagi juhtkond otsustas vallutada naftarikka naaberriigi Kuveidi.³² Veel sajand tagasi toiminud rahvusvahelises süsteemis oleks selline käitumine paistnud välja igati normaalsena, kuid 21. sajandi künnisel tõi see kohe kaasa rahvusvahelise hukkamõistu. Arvestades Kuveidi häid suhteid Ameerika Ühendriikide, Lääne-Euroopa riikide ja Saudi Araabiaga ning tema mainet igati süsteemisõbraliku riigina, kes oli tihedalt seotud Lääne majandussüsteemiga, ei saanud süsteem sellist iseregulatsiooni taluda. Rünates ja annekteerides Kuveidi, asetas Iraak end nn kelmiriikide hulka, kelle käitumine ei arvestanud rahvusvaheliselt tunnustatud tavade ja normidega. Saddam Hussein ei tundnud ega hinnanud rahvusvaheliste suhete allüüre ja hoovuseid, vaid püüdis tuge saada kitsalt rahvuslikest huvidest. Kindlasti võib Hussein nime-
tada süsteemiväliseks mänguriks, kelle käitumine oli sageli ettearvatu.

³⁰ *Iran-Contras* afäär – USA Rahvusliku Julgeoleku Nõukogus välja töötatud skeem, mille kaudu Iraanile müüdavatel relvadelt saadud kasumiga toetati 1985.–1987. a opositsiooni Nicaraguas.

³¹ Poliitiliselt toetas Iraaki.

³² Türgi võimu ajal kuulus Kuveit Basra vilajeti piiridesse ning oli ühendatud Lõuna-Iraagiga. Peale selle süüdistas Hussein Kuveiti OPEC-i kokkulepete eiramises ja nafta ületootmises, mis alandas hinda.

Erinevalt paljudest Kolmanda Maailma vasakpoolsetest ideoloogidest (Fidel Castro, Muammar al-Gaddafi, Hugo Chavez) puudusid Husseinil suuremad rahvusvahelised ambitsioonid, tema eesmärk oli tugev ja mõjuvõimas Iraak. Ta oli eelkõige Iraagi rahvuslane ja poliitiline pragmaatik, kes suhtus baathistide panarabistlikesse loosungitesse küllaltki ükskõikselt.³³

Hussein lootis, et külma sõja lõpu keerulises rahvusvahelises olustikus jääb tema väike Kuveidi-avantüür märkamatuks ning süsteem lepib pikapeale Kuveidi annekteerimisega samamoodi, nagu ta oli varem leppinud paljude territooriumide vaikse üleminekuga ühe valitseja alt teisele.³⁴ Kuigi riikidevahelisi relvakonflikte võib tänapäeva maailma eri piirkondades esineda veel piisavalt tihti, siis vallutussõjad on jäänud haruldaseks. Kui Hispaania loobus 1975. a Lääne-Saharast, annekteerisid territooriumi Maroko väed (kuni 1979. a koos Mauritaaniaga). Indoneesia annekteeris 1975.–1999. a endise Portugali koloonia Ida-Timori. 1982. a üritas Argentiina vallutada Suurbritannialt Falklandi saari, kuid ebaõnnestunult. Husseinil ei õnnestunud Kuveidi vallutamisele saada rahvusvahelist toetust. Iraagile avaldasid toetust vaid Liibüa, Palestiina ja Sudaan ning kaudselt ka Jordaania ja Jeemen, kes olid vastu rahvusvahelisele sõjalisele sekkumisele. Araabia Liiga mõistis Kuveidi annekteerimise hukka. Lahesõjas liitusid lääneriikide koalitsiooniga Ameerika Ühendriikide juhtimisel lisaks Pärsia lahe riikidele veel nasseristlikud Egiptus ja Süüria.

Lahesõja ajal tekkis Iraagis valitsevale režiimile arvestatav riigisisene vastasseis. Kui kurdide vastupanu Põhja-Iraagis oli pikaajaliste traditsioonidega kestlik pingeallikas, siis 1991. a aktiveerus šiitide opositsioon Lõuna-Iraagis. Šiiitide ülestõusu sümbolne kahuripauk anti päev pärast relvarahu kehtestamist (1. märtsil 1991. a), kui Lahesõjast Iraaki tagasi pöördunud tank tulistas Saddam Husseinile portreed Basras. Ülestõus laienes peagi teistele Lõuna-Iraagi šiitide linnadele. Samal ajal võtsid kurdi ülestõusnud kontrolli alla peaaegu terve Põhja-Iraagi. Mingil hetkel kontrollisid ülestõusnud 14 Iraagi provintsi 18-st. Saddam Hussein kasutas ülestõusu mahasurumiseks isegi koptereid ja keemiarelva.³⁵ Märtsi lõpuks oli ülestõus maha surutud suuresti tänu Husseinile lojaalsete üksuste paremale relvastusele ning ülestõusnute puudulikule koostööle.

³³ **Dower, J. W.** 2010. *Culture of War*. New York: W. W. Norton & The New Press, p. 321.

³⁴ **Michael, G.; Bernard, T.** 2008. *Cobra II – Iraagi sõda ja okupatsioon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 78.

³⁵ **Chalabi, A.** 2011. *The Libyan Uprising: Lessons from Iraq*. – *The Wall Street Journal*, February 28. <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703933404576170172920067878.html>>, (30.06.2013).

Lahesõja-aegne rahvusvahelise süsteemi käitumine erines oluliselt süsteemi reaktsioonist 2011. a araabia kevade käigus puhkenud rahutustele Liibüas, kui lääneriigid ja osa araabia riike hakkasid toetama al-Gaddafi vastu astunud opositsiooni, mis põhjustas režiimivahetuse. Ameerika Ühendriigid kartsid 1991. a Iraani mõju laienemist regioonis. Ameerika Ühendriikide tollase administratsiooni välispoliitikat kujundanud realistlik koolkond (Colin Powell, Brent Scowcroft, Richard Haass) lähtus jõudude tasakaalu teooriast ja eelistas Saddam Husseini pragmaatilistel kaalutlustel Iraagis võimul hoida, et ta tasakaalustaks Iraani võimalikke ambitsioone.³⁶ Tagantjärele spekulierides võib öelda, et kui 1991. a oleks missioon lõpule viidud ning lõppenud Saddam Husseini võimult kukutamisega, oleks see muutnud kantiliku süsteemi veelgi tugevamaks, sest Lahesõja ajal oli koalitsioonil laialdane mandaat, mis tugines ühemõtteliselt ÜRO põhikirja 7. peatükile – sõjaline sekkumine toimus rahvusvahelise rahu jaluleseadmiseks. 1991. a oli Iraagis ka sobiv sisepoliitiline situatsioon. Põhjas käis kurdide vastupanuvõitlus, lõunas algas šiitide ülestõus. Islamirevolutsiooni tagajärjed massirepressioonide ja Ühendriikide saatkonna hõivamisega olid veel selgesti meeles ning Ameerika Ühendriigid kartsid Iraani sekkumist, mida nad pidasid veel suuremaks ohuks kui Saddam Husseini valitsetavat Iraaki, kes oli olnud 1980. aastatel lääneriikidega heades suhetes ning keda tunti ja usaldati rohkem.

1990. aastaid võib nimetada kantiliku poliitilise kultuuri kuldajastuks, kuid mitmed varasemate süsteemide sümptomid jäid välja ravimata ja Saddam Husseini režiimi püsimine Iraagis oli vaieldamatult üks neist sümptomitest. Lahesõda lähtus kantilikest printsipiidest tagada rahvusvahelise süsteemi stabiilsus ning taastada Kuveidi sõltumatus, kuid ta piirdus vaid selle pooliku eesmärgiga. Kui süsteemivahetusega kaasneb süsteemi poliitilise kultuuri muutumine, siis nõuab selle kinnistumine aega. 1990. aastad olid üleminekuaastad, mille käigus locke'lik pealiskultuur asendus järkjärgult kantiliku kultuuriga. Samamoodi võib paralleele leida Jugoslaavia olukorraga. Slobodan Miloseviči võimult kõrvaldamine Bosnia sõja aegu oleks võinud ära hoida Kosovo sõja. Daytona rahukokkulepped 1995. a ei toonud kaasa poliitilist murrangut nagu Oslo rahukokkulepped 1993. a Iisraeli ja Palestiina suhetes, sest see puudutas sõjategevuse lõpetamist üksnes Bosnia ja Hertsegoviina vastu. Sõja kaotanud Miloseviči režiim säilitas võimu Serbia Vabariigis.

³⁶ *Ibid.*

Sissetung Iraaki ja rahvusvaheline hinnang sellele

Iraagi operatsiooni õiguslikul hindamisel tuleb selgesti eristada kahte etappi: 1) 2003. a märtsis-aprillis toimus rahvusvahelise koalitsiooni sõjaline interventsioon Iraaki; 2) alates 2003. a maist oli tegemist kriisipiirkonnaga, mis oli jõudnud rahuloomefaasi ning vajas rahvusvahelist abi ja sekkumist. Sõjalise operatsiooni lõppemist võib siduda George W. Bushi 1. mai 2003 sõnumiga, kus ta teatas, et missioon on oma ülesande täitnud, ja deklareeris, et lahinguoperatsioonid on lõppenud.³⁷ Rahvusvaheliselt võib sõjalise operatsiooni ülekandumist rahuloomeetappi siduda ÜRO Julgeolekunõukogu 22. mai 2003 otsusega nr 1483, kus Julgeolekunõukogu tunnustas vastavalt ÜRO põhikirja 7. peatükile Ameerika Ühendriike ja Suurbritanniat okupeerivate jõududena ning asetaski neile vastutuse rahu tagamise eest riigis.³⁸ Vastavalt Julgeolekunõukogu resolutsioonile nimetas ÜRO peasekretär Iraaki oma eriesindaja.³⁹ Alates augustist 2003 tegutseb Iraagis ÜRO abimissioon.

Iraagi operatsiooni ei saa nimetada tüüpiliseks postmodernse süsteemi rahvusvaheliseks rahuoperatsiooniks, sest see ei olnud ellu viidud humanistlikel eesmärkidel Saddam Husseiniga vastu võitleva opositsiooni toetuseks, mille tarvis sel puudus kohapealne toetusbaas. Interventsioon pidi toetama Ameerika Ühendriikide valitsevat doktriini unipolaarse süsteemi hegemonina. Kantilik rahvusvaheline süsteem muutus pärast Iraagi sissetungi ebastabiilsemaks. Ameerika Ühendriigid kaotasid toetust Lääne-Euroopas ning Euroopa Liidus tekkis eurosentristliku suunitlusega riikide blokk, kes kritiseeris Ameerika Ühendriikide unilateraalset hoiakut (Prantsusmaa, Saksamaa, Belgia ja nendega 2004. aastal liitunud Hispaania). Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendkuningriik, Taani ja Poola olid ameeriklaste peamised liitlased Euroopas ning osalesid koos Austraaliaga ka sissetungis Iraaki, kuid Euroopa Liidu sees tekkis polariseerumine eurosentristliku hoiakuga ning transatlantilise hoiakuga riikide vahel.⁴⁰ Ameerika Ühendriikide ja Euroopa Liidu vahel tekkis mitmeid lahkarvamusi (lisaks Iraagi interventsioonile veel Rahvusvaheline Kriminaalkohus, Kyoto protokoll, Türgi liikmesus Euroopa

³⁷ CNN. Bush makes historic speech aboard warship. <<http://edition.cnn.com/2003/US/05/01/bush.transcript/>>, (28.06.2014).

³⁸ UNSC resolution 1483, 22.05.2003. <<http://www.uncc.ch/resolutio/res1483.pdf>>, (30.06.2013).

³⁹ Esimene ÜRO eriesindaja, Brasiilia diplomaat Sergio Vieira de Mello hukkus Bagdadis toimunud terrorirünnakus 19. augustil 2003.

⁴⁰ Mouritzen, H. 2006. Choosing Sides in the European Iraq Conflict: A Test of New Geopolitical Theory. – European Security, No. 2, pp. 138–139.

Liidus). Lahkarvamused võimaldasid Ameerika Ühendriikidel Euroopa Liidu ühtsust kergesti lõhestada.⁴¹ Ameerika Ühendriigid üritasid seda korvata toetuse hankimisega Ida-Euroopast, mille riigid liitusid NATO ja Euroopa Liiduga.

Lisas paiknev tabel 3 (lk 70) näitab, et Ameerika Ühendriigid jäid toetuse hankimisel vähemusse paljudes organisatsioonides, sealhulgas NATOs, kus teda jäid lõpuni toetama põhiliselt Ida-Euroopa riigid. Donald Rumsfeld, Ameerika Ühendriikide kaitseminister aastatel 2001–2006, võttis kasutusele väljendi *uus Euroopa*, kui ta hindas värskelt NATO-ga liitunud Ida-Euroopa riikide panust Iraagi operatsiooni võrreldes seda riikidega, kes moodustasid NATO külma sõja ajal. Seejuures lubas ta isegi sõjaväebaasid Saksamaalt Bulgaariasse viia.⁴² Uue Euroopa lojaalsuse taga oli hirm Venemaa ees.⁴³ 27. märtsil 2003 teatas Valge Maja, et sissetungi Iraaki toetab 49 riiki.⁴⁴ Kui analüüsida koalitsiooni toetust sissetungi ajal, siis nn Euroopa vanadest NATO-riikidest ei toetanud Iraagi ründamist Prantsusmaa, Saksamaa, Belgia, Luksemburg ja Kreeka. Uue Euroopa riikidest ei liitunud koalitsiooniga vaid Sloveenia. Pärast 2004. a parlamendivalimisi, kus võimule tulid sotsialistid, lahkus koalitsioonist Hispaania. 2006. a olid osaluse Iraagi operatsioonil lõpetanud Portugal, Holland, Itaalia, Norra⁴⁵ ja Ungari. Mitmed neist jätkasid küll osalust NATO väljaõppemissioonil Iraagis.

Kui Afganistani operatsioon koges rahvusvahelise ühiskonna tugevat toetust, siis Iraagi operatsioon vähendas Ameerika Ühendriikide mõjuvõimu rahvusvahelise süsteemi juhtiva jõuna.⁴⁶ Pärast Iraagi operatsiooni aitas sellele kindlasti kaasa vastandumine enamiku riikide seisukohtadele, sealhulgas eitav suhtumine Rahvusvahelise Kriminaalkohtu tegevusse ning vastuseis rahvusvahelisele Kyoto kliimamuutuste protokollile, mis reguleerib kasvuhoonegaaside õhkupaikamist. Rahvuslike huvide kaitsmise sildi all sattusid Ameerika Ühendriigid George W. Bushi administratsiooni ajal

⁴¹ **Buzan, Gonzalez-Pelaez** 2005, p. 45.

⁴² **Secretary of Defense Donald Rumsfeld** 2003. Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center, 22 January. <http://www.defenselink.mil/transcripts/2003/t01232003_t0122sdfpc.html>, (28.06.2013).

⁴³ **Blazycza, G.** 2005. Bushi doktriin ja Kesk-Euroopa. – Diplomaatia, veebruar. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/bushi-doktriin-ja-kesk-euroopa/>>, (30.06.2013).

⁴⁴ **Operation Iraqi Freedom – coalition members.** <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html>>, (15.02.2010).

⁴⁵ Vt **Mouritzen** 2006, lk 142, kus Norra paigutatakse operatsiooni kriitikute hulka.

⁴⁶ **Copson, R. W.** 2003. Iraq War. Background and Issues Overview. Report for Congress, p. 4. <<http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf>>, (02.07.2013).

nii mõnigi kord teravasse konflikti Ühinenud Rahvaste Organisatsiooniga. Richard N. Lebow märgib, et Ameerika Ühendriigid vajavad uut lähenemist rahvusvahelistes suhetes. Sõjaliste kulutuste suurendamise ning ähvarduste või jõu kasutamise rõhutamine võib perspektiivis hoopis halvendada eesmärkide saavutamist ja kahjustada riigi rahvusvahelist mainet.⁴⁷

Iraak ja tema rahvusvaheline seisund pärast 2003. aastat

Mõned realistid (nt Stephen Walt) on operatsiooni tulemuse oma koolkonna lähtekohtade põhjal väga üheselt paika pannud: Ameerika Ühendriigid kaotasid sõja.⁴⁸ Iraagi operatsioon tõestas ilmekalt, et puhtalt sõjalise jõuga tänapäeva sõdu ei võideta, vaid kriisiohje oluline osa on konfliktijärgne rahu-loome. Ameeriklaste juhitud koalitsioon saavutas edu küll operatsiooni sõjalises faasis, poliitiline eesmärk täideti ning Saddam Hussein'i režiim kukutati võimult, kuid neil puudus selge plaan, kuidas toimida edasi. Iraagi sõda muutus pigem islamistide vastu suunatud üleilmse terrorismivastase sõja üheks väljundiks, mis kukutas võimult nasseristliku valitsuse, kuid sellega hoopis tugevdas islamistide positsioone Iraagis ja kaugemalgi. Paljud džihadistlikud vastupanuliikumised arenesid välja just Iraagist.⁴⁹ Iraagi operatsiooni kaudu demonstreerisid Ameerika Ühendriigid end kui hobbes'likku jõudu: valmis, ettevalmistatud ning sageli nõutud kasutama sõjalist jõudu poliitiliste eesmärkide saavutamiseks.⁵⁰ Louise Fawcett väidab, et Iraagi operatsioon ei mõjutanud eriti Ameerika Ühendriikide mõjuvõimu regioonis, kuigi toimus mõningane nihe Ühendriikide unilateralsmilt multilateraalsema poliitika suunas, mis hõlmas nii ÜRO-d kui ka regionaalseid institutsioone.⁵¹

Ameerika Ühendriikide kõige suurem vaeleinvestus seisnes selles, et sõjalise operatsiooni tähtsust hinnati üle ning interventsioonile järgnenud rahu-loomeprotsessiks polnud ette valmistatud. Iraagi tulevase juhtimissüsteemi alused pandi paika 2003.–2004. a, kui võim läks ajutiselt sõjajärgsele

⁴⁷ Lebow 2008, p. 502.

⁴⁸ Walt, S. M. 2012. Top 10 lessons of the Iraq War. – Foreign Policy, 20 March. <http://walt.foreignpolicy.com/posts/2012/03/20/top_ten_lessons_of_the_iraq_war_0>, (02.07.2013).

⁴⁹ Fawcett, L. 2013. The Iraq War ten years on: assessing the fallout. – International Affairs, No. 2, p. 327.

⁵⁰ Williams, M. C. 2007. Culture and Security. Symbolic Power and the International Security. London: Routledge, p. 129.

⁵¹ Fawcett 2013, p. 340.

planeerimisametile (*Coalition Provisional Authority*).⁵² 20. jaanuaril 2003. a allkirjastas president George W. Bush salajase käskkirja, millega asutas eelnimetatud struktuuri, mille eesotsas oli Jay Garner. See struktuur pidi tegelema humanitaar-, rekonstrueerimis- ja administreerimisküsimustega pärast sõjalise operatsiooni lõppu Iraagis.⁵³ Operatsiooni edasisel haldamisel üritati rakendada sarnast strateegiat nagu Teise maailmasõja järel okupeeritud Saksamaal ja Jaapanis, kuid sellega ei saavutatud edu ning vastupanu okupatsioonijõududele esialgu isegi tugevnes. Probleme tekkis kohalike kaasamisega uude haldusstruktuuri, sest Hussein-i aegseid mudeleid ei usaldatud ning laiali saadeti mitte ainult relvajõud, vaid ka korrakaitsestruktuurid.⁵⁴

Klassikaline lahendus äärmusrühmituste maharahustamiseks on nende lülitamine riigi poliitilisse süsteemi, mis lõpetas Iiri Vabariikliku Armeed aastakümneid kestnud terroritegevuse Põhja-Iirimaal. Iraagi puhul aga otsustati Baathi partei riigi poliitilisest süsteemist välja tõrjuda ning erakonna tegevus keelustati 2003. a. Nii nagu Saksamaal käivitus 1945. a denatsefitseerimisprogramm, asuti Iraagis rakendama debaathiseerimist.⁵⁵ Seejuures tõrjuti endise režiimiga seotud inimesed võimult kõrvale – see protsess jäi muuhulgas läbimata külma sõja järgses Ida-Euroopas. Sellel omakorda oli positiivne mõju Iraagi ühiskonna moraalile, sest sedasi suurenes vähemalt esialgu nende endise režiimiga seotud inimeste vastupanu uuele võimule. Baathi Iraagi-fraktsioon on jätkanud tegevust eksiilis, kuid tema mõju Iraagi ühiskonnale on vähenenud interventsioonijärgse debaathiseerimise poliitika tagajärjel. Mitmed endised Baathi partei liikmed, näiteks asepeaminister Saleh al-Mutlaq, on ühinenud ekspeaminister Iyad Allawi⁵⁶ sekulaarse Iraagi Rahvusliku Liikumisega, mis ühendab teiste hulgas ka paljusid poliitilisi sunniitide organisatsioone.

Iraagi sõda muutis teataval määral regionaalset tasakaalu Lähis-Idas ja suurendas Iraani mõju ühe võimaliku regionaalse liidrina. Sõja tulemusena kerkis esile HISH-allianss (Hamas, Iraan, Süüria, Hezbollah), kes lõi kas profiiti Iraagi operatsiooni järel toimunud segadustest nii regioonis kui

⁵² **Dodge, T.** 2013. State and Society in Iraq ten years after regime change: the rise of a new authoritarianism. – *International Affairs*, No. 2, p. 243.

⁵³ **Dower** 2010, pp. 340–341.

⁵⁴ **Chandrasekaran, R.** 2006. Who killed Iraq? – *Foreign Policy*, September–October, p. 38.

⁵⁵ **Dobbins, J. et al.** 2003. *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*, Santa Monica, California: Rand, p. 172.

⁵⁶ Nooruses, 1960. aastatel, osales Allawi samuti Baathi parteis, kuid lahkus sealt 1975. a.

ka rahvusvahelises süsteemis tervikuna.⁵⁷ Sellegipoolest ei maksa Iraani mõju üle hinnata, sest tema toetusbaas araabia riikide seas on ebakindel, piirdudes šiiitide vähemusega. Iraani ja Iraagi suhted on paranenud, kuid kindlasti ei saa rääkida Iraagist kui Iraani sõltlasriigist. Mõned autorid (nt Louise Fawcett) seovad Iraagi operatsiooni tagajärgi araabia kevade käigus aset leidnud režiimimuutustega.⁵⁸ Kui mitte arvestada Alžeeria kodusõda, kus valitsev režiim suutis siiski võimu hoida, oli Saddam Hussein esimene nasseristlike diktaatorite põlvkonnast, kes oli sunnitud võimust loobuma. Hussein lahkumine toimus küll välismaise interventsiooni tagajärjel, kuid suure tõenäosusega oleks tema troon araabia kevade rahutuste laines kõikuma löönud.

Iraagi 2003. a operatsioon mõjus lõppkokkuvõttes positiivselt Iraagi riigi arengule, kuna seal eksisteerib tänapäeval demokraatlik riigikord ning riigi valitsemise juures on Saddam Hussein režiimi ajal tõrjutud ja represseeritud jõud. Iraagi president Jalal Talabani on kurd, peaminister Nouri al-Maliki on šiiidist araablane ja parlamendi esimees Usama al Nujaiify on sunniidist araablane. Samas on see ka pärssinud mitmeid poliitilisi protsesse ning võimaldanud praegusel Maliki režiimil valitseda ilma tõhusa opositsioonita. Kõige rahulolematum praeguse riigikorraldusega on sunniitide vähemus, kes on sunnitud loobuma üle kaheksakümne aasta kestnud juhtivast positsioonist ühiskonnas. Samas ei saa kindlasti väita, et sunniidid oleksid riigi juhtimisest kõrvale tõrjutud, vaid nende ühiskondlik positsioon vastab nende proportsioonile ühiskonnas.

Võib väita, et tänases Iraagis toimib Liibanonile sarnase kokkuleppemudeli veidi pehmem variant, kus puudub küll fikseeritud jaotus etnilise või usulise kuuluvuse põhjal, kuid kohad jaotatakse rahvusgruppidevahelise kokkuleppe tulemusena. Kas kokkuleppemudelil on ka pikemaajaliselt perspektiivi, on praegu veel vara öelda. 2006. a tegi toonane senaator ja praegune asepresident Joseph Biden ettepaneku Iraagi kolmest osast koosnevaks föderatsiooniks⁵⁹, mida on toetanud ka näiteks endine kaitseminister Donald Rumsfeld.⁶⁰ Hirm Iraani teokraatliku režiimi mõju ees Iraagile on olnud siiski ülepaisutatud ja vaevalt, et praegused Iraagi sekulaarsed liidrid soovivad

⁵⁷ Fawcett 2013, p. 332.

⁵⁸ *Ibid.*, p. 326.

⁵⁹ Zand, A.; Koivunen, K. 2012. Iraagi habras föderatsioon. – Diplomaatia, veebruar. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/iraagi-habras-foderatsioon/>>, (30.06.2013).

⁶⁰ Rumsfeld's Memo Options for Iraq War. 2006. – New York Times, December 3. <http://www.nytimes.com/2006/12/03/world/middleeast/03mtext.html?_r=0>, (02.07.2013).

nende riigis kehtestada Iraanile sarnast režiimi, arvestades ka paljude mõõdukate Iraani poliitikute saatust, kes on eksiilis, vangistatud või isegi hukatud.

Eesti Vabariik ja Iraagi operatsioon

Eesti Vabariik on olnud Iraagi sündmustega ka varem seotud, kui kindral Johan Laidoner käis 1920. aastatel Rahvasteliidu esindajana Kurdistanis Iraagi-Türgi piiri maha märkimas. Ameerika Ühendriikide ja tema mitmete Euroopa-liitlaste arvamuste lahknemisel asetus Eesti ameeriklaste poolele ning saatis oma väekontingendi 2003. a Iraaki. Eesti oli ka üks viimaseid koalitsioonipartnereid, kes 2009. a Iraagist lahkus. Suursaadik Harri Tiido on tunnistanud, et otsuse juures oli oluline Washingtonist lähtuv poliitiline surve, mis avaldus kümne Ida-Euroopa riigi Vilniuse-deklaratsioonis interventsiooni toetuseks ning sellele eelnenud USA välisministri Colin Powelli ettekandes ÜRO Julgeolekunõukogule ja kaheksa NATO riigi välisministri kirjas, mis kinnitasid massihävitusrelvade olemasolu Iraagis.⁶¹ Kui Lahesõja paiku ei olnud Eesti veel taastanud ennast rahvusvahelise süsteemi täieõigusliku osana, siis 2003. a seisis Eesti valiku ees, kas liituda Ameerika Ühendriikide juhitud koalitsiooniga või mitte.

Kokkuvõttes võib Eesti osalusele Iraagi operatsioonis anda eraldi nii juriidilise kui ka poliitilise hinnangu. Poliitiliselt toetas Eesti rahvusvahelise koalitsiooni sissetungi Iraaki, kuid ise interventsioonist osa ei võtnud. Toetus tagas head suhted Ameerika Ühendriikidega, kellele oli oluline Ida-Euroopa toetus lõhenenud NATO-s. Osaluse toetuseks on tihti välja käidud väide, et Eesti liitumine NATO-ga sõltus panusest Iraaki, mida tuleb siiski võtta rohkem spekulatsioonina, sest NATO liikmesus on liitlasriikide konsensuslik otsus. Kuna operatsiooni eesmärgid ei leidnud kinnitust ja isegi heade suhete hoidmiseks Ameerika Ühendriikidega oleks piisanud ilmselt ka poliitilisest toetusest, võib osaluse poliitilisi motiive vaidlustada. Esimesed Eesti üksused, jalaväerühm ESTPLA-7 ja kaubakäitlusmeeskond CT-1 alustasid teenistust Iraagis 2003. a juunis, mil Eesti sisenes oma väekontingendiga Iraaki pärast ÜRO 22. mai resolutsiooni ning võttis osa kriisiohjamisest rahvusvahelise koalitsiooni koosseisus. Kuna selleks ajaks oli Ameerika Ühendriikidel ja Suurbritannial ÜRO mandaat kriisi haldamiseks, võib Eesti väekontingendi osalust nimetada juriidiliselt korrektseks.

⁶¹ **Kund, O.** 2013. Tiido: Eesti toetuskiri Iraagi sõjale kirjutati valmis Washingtonis. – Postimees, 22. märts. <<http://www.postimees.ee/1177792/tiido-eesti-toetuskiri-iraagi-sojale-kirjutati-valmis-washingtonis>>, (28.06.2013).

Sellegipoolest tuleb nentida, et otsuse tegemisel toetus Eesti taasiseseisvumisjärgsele välispoliitilisele doktriinile. Eesti juhtiv välispoliitiline suund on pärast taasiseseisvumist olnud Ameerika Ühendriikide poliitiline toetamine tänutäheks ameeriklaste katkematule Eesti Vabariigi tunnustamise poliitikale 1940.–1991. aastal. 1998. a jaanuaris allkirjastasid Eesti, Läti ja Leedu Ameerika Ühendriikidega Balti partnerlusharta, mille eesmärk oli aidata Balti riikidel Lääne struktuuridega lõimuda. Liitlassuhteid Ameerika Ühendriikidega võib pidada Eesti strateegilise kultuuri üheks kõige kandvaks osaks ning seda eriti enne liitumist Euroopa Liidu ja NATO-ga 2004. a. Sven Mikser identifitseerib Eestit kui transatlantilist väikeriiki, kes usaldab Ameerika Ühendriikide sõjalisi garantiisid rohkem kui Euroopa Liidu poliitilisi garantiisid, mille nimel ollakse valmis leppima Ameerika Ühendriikide ühepoolse juhtrolliga maailma julgeoleku tagamisel.⁶² See kinnitab Eesti poliitilise eliidi vähest usku kantiliku poliitilise kultuuri toimimise: tänapäeva julgeolekukeskkonda nähakse eelkõige hobbes'likuna.

Kokkuvõte

Iraagi operatsioon sai kantilikule postmodernsele rahvusvahelisele süsteemile tõsiseks lakmustestiks, sest lõhe lääneriikide vahel süvenes ning süsteem muutus peale intervetsiooni ebastabiilseks. Mitmed möödunud sajandi viimasel kümnendil varjus olnud jõud muutusid süsteemi destabiliseerudes ambitsioonikamaks (eeskätt Hiina ja Venemaa) ning hakkasid enam rõhutama oma rahvuslikke huve. Väga aktiivseks toimijaks rahvusvahelisel areenil muutus Venezuela president Hugo Chavez'i juhtimisel. Chavez üritas tekitada uut polariseerumist rahvusvahelisel areenil, vastandudes Ameerika Ühendriikidele ja pürgides regionaalseks liidriks Ladina-Ameerikas.

Lähis-Ida regiooni võib nimetada hobbes'likuks julgeolekukeskkonnaks kantilikus rahvusvahelises süsteemis, kus kestavad erinevad lahendamata kriisid ja konfliktid. Islamiäärmuslaste tugevnemine viimastel aastakümnetel on tekitanud pingeid nii regiooni sees kui laiemalt ning süvendanud ebastabiilsust kogu regioonis. Ameerika Ühendriigid toimisid Iraaki sisse tungides hobbes'liku jõuna kantilikus rahvusvahelises süsteemis, üritades süsteemivälise toimija sõjalise jõu abil korrale kutsuda. Kuigi kantilik rahvusvaheline süsteem muutus pärast Iraagi sissetungi 2003. a oluliselt ebastabiilsemaks, siis ei saa rääkida süsteemi kokkukukkumisest, sest suuremad

⁶² Mikser, S. 2003. Eesti valikud Iraagi sõja taustal. – Diplomaatia, detsember. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/eesti-valikud-iraagi-soja-taustal/>>, (28.06.2013).

vastandumised suudeti ära hoida ning süsteemi pealisehitus säilis. Iraagi operatsioon tõestas, et tänapäeva üleilmastuvas maailmas ei ole võimalik rahvusvahelisi kriise lahendada ainuüksi sõjalisele jõule tuginedes, vaid sõjaline operatsioon peab olema ühendatud tõhusa rahuloomeprogrammiga.

Iraagi operatsioon aitas stabiliseerida Iraagi ühiskonda, kuigi mitmed potentsiaalsed pingeallikad on jäänud püsima. Iraagi ühiskonnas võib endistviisi eristada kolme suuremat kultuurilist huvigruppi: kurdid, sunniitidest araablased ja šiitidest araablased, kellel on olemas iseseisvad poliitilised ambitsioonid. Iraagi rahvuslik identiteet ei ole väga tugev, sest huvigruppidevaheline võitlus ja kodusõjad on seda nõrgestanud. Hetkel on riigis suudetud kehtestada kokkuleppemudel ning tähtsamad võimupositsioonid huvigruppide vahel ära jagada, kuid võimalus huvide vastandumiseks ning riigisisese konflikti tekkimiseks püsib ka tulevikus. Kokkuvõttes võib teha järelduse, et kuigi Iraagi interventsiooni mõju oli rahvusvahelise süsteemi seisukohast negatiivne ning rahvusvahelist ühiskonda lõhestav, suudeti riigis lõpuks jõuda demokraatliku riigikorra kehtestamiseni, mis oli interventsiooni üks eesmärke. Kaksteist aastat varem, Lahesõja ajal oleks interventsioon olnud rahvusvaheliselt vastuvõetavam ja poliitiliselt paremini motiveeritud kui 2003. a.

Saddam Hussein režiimi langemine 2003. a oli ideoloogilises plaanis eelmänguks järgmise aastakümne alguses araabia kevade käigus toimunud nasseristlike režiimide langemisele araabia riikides. Saddam Hussein oli esimene pärast Teist maailmasõda paljudes araabia riikides võimule tulnud nasseristlikest diktaatoritest, kes pidi pool sajandit hiljem pea pakule asetama ning võimust loobuma. Araabia kevade sündmuste järel on nasseristid jäänud võimule veel Alžeerias, Jeemenis ning Süürias, kuigi kõik kolm riiki on olnud haaratud kodusõdadest.

Kirjandus

- Blazycza, G.** 2005. Bushi doktriin ja Kesk-Euroopa. – *Diplomaatia*, veebruar. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/bushi-doktriin-ja-kesk-euroopa/>>, (30.06.2013).
- Buzan, B.; Gonzalez-Pelaez, A.** 2005. International Community after Iraq. – *International Affairs*, No. 1, pp. 31–52.
- Byman, D. L.; Pollack, K. M.** 2008. Iraq's Long-Term Impact on Jihadist Terrorism. – *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, July, pp. 55–68.

- Chalabi , A.** 2011. The Libyan Uprising: Lessons from Iraq. – The Wall Street Journal, February 28. <<http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703933404576170172920067878.html>>, (30.06.2013).
- Chandrasekaran, R.** 2006. Who killed Iraq? – Foreign Policy, September-October, pp. 36–43.
- CNN.** Bush makes historic speech aboard warship, 01.05. 2003. <<http://edition.cnn.com/2003/US/05/01/bush.transcript/>>, (28.06.2013).
- Copson, R. W.** 2003. Iraq War: Background and Issues Overview. Report for Congress. <<http://www.fas.org/man/crs/RL31715.pdf>>, (02.07.2013).
- Dobbins, J. et al.** 2003. America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq, by James Dobbins, Santa Monica, California: Rand.
- Dodge, T.** 2013. State and Society in Iraq ten years after regime change: the rise of a new authoritarianism. – International Affairs, No. 2, pp. 241–258.
- Dower, J. W.** 2010. Culture of War. New York: W. W. Norton & The New Press.
- ERR uudised.** Tiido: Eesti sattus Iraagi sõtta kaheldavatel alustel, 22.03.2013. <<http://uudised.err.ee/?06275356>>, (30.06.2013).
- Fawcett, Louise.** 2003. The Iraq War ten years on: assessing the fallout. – International Affairs, No. 2, pp. 325–343.
- Gordon, M.; Trainor, B.** 2008. Cobra II – Iraagi sõda ja okupatsioon. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Jervis, R.** 1978. Cooperation Under Security Dilemma. – World Politics, No. 2, pp. 167–214.
- Kristol, I.** 2003. The Neoconservative Persuasion. Weekly Standard. <http://www.weeklystandard.com/Utilities/printer_preview.asp?idArticle=3000&R=785F2781>, (28.06.2013).
- Kund, O.** 2013. Tiido: Eesti toetuskiri Iraagi sõjale kirjutati valmis Washingtonis. – Postimees, 22. märts. <<http://www.postimees.ee/1177792/tiido-eesti-toetuskiri-iraagi-sojale-kirjutati-valmis-washingtonis>>, (28.06.2013).
- Lebow, R. N.** 2008. A Cultural Theory of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenberg, A. D.; Mathews, T.** 2008. Why Iraq? – Defence and Peace Economics, No. 1, pp. 1–20.
- Mikser, S.** 2003. Eesti valikud Iraagi sõja taustal. – Diplomaatia, detsember. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/eesti-valikud-iraagi-soja-taustal/>>, (28.06.2013).
- Mouritzen, H.** 2006. Choosing Sides in the European Iraq Conflict: A Test of New Geopolitical Theory. European Security, No. 2, pp. 137–163.
- Mölder, H.** 2010. Cooperative Security Dilemma – practicing the Hobbesian security culture in the Kantian security environment. Tartu University Press.
- Mölder, H.** 2011. Kultuuriline relativism rahvusvahelistes suhetes. – Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted, nr 3, lk 65–82.
- Mölder, H.** 2007. Managing polarity: Post-modern European security environment and misperceptions in Estonian security culture. – Ed. by A. Kasekamp. The Estonian Foreign Policy Yearbook 2007, pp. 121–145.

- Mölder, H.** 2011. The Culture of Fear in International Politics – a Western-dominated International System and Its Extremist Challenges. ENDC Proceedings, No. 14, pp. 241–263.
- Nasr, V.** 2006. The Shia Revival: How Conflicts within Islam Will Shape the Future. New York: Norton.
- O’Hanlon, M.** 2001. Prudent or Paranoid The Pentagon’s Two-War Plans. – Survival, No. 1, pp. 37–52.
- Operation Iraqi Freedom – coalition members.**
 <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html>>, (15.02.2010).
- Rumsfeld’s Memo Options for Iraq War.** 2006. New York Times, 3 December. <http://www.nytimes.com/2006/12/03/world/middleeast/03mttext.html?_r=0>, (02.07.2013).
- Secretary of Defense Donald Rumsfeld.** 2003. Secretary Rumsfeld Briefs at the Foreign Press Center, 22 January. <http://www.defenselink.mil/transcripts/2003/t01232003_t0122sdfpc.html>, (28.06.2013).
- UNSC resolution 1483,** 22.05.2003. <<http://www.uncc.ch/resolutio/res1483.pdf>>, (30.06.2013).
- Walt, S. M.** 2012. Top 10 lessons of the Iraq War. – Foreign Policy, 20 March. <http://walt.foreignpolicy.com/posts/2012/03/20/top_ten_lessons_of_the_iraq_war_0>, (02.07.2013).
- Wendt, A.** 1999. Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, M. C.** 2007. Culture and Security. Symbolic Power and the International Security. London: Routledge.
- Zand, A.; Koivunen, K.** 2012. Iraagi habras föderatsioon. – Diplomaatia, veebruar. <<http://www.diplomaatia.ee/artikkel/iraagi-habras-foderatsioon/>>, (30.06.2013).

Lisad

Tabel 2. Postmodernse rahvusvahelise süsteemi peamised sõjalised operatsioonid⁶³

<i>Toimumis- paik</i>	<i>Osapooled</i>	<i>ÜRO mandaat (poolt-vastu- erapooletu)</i>	<i>Poliitiline kultuur</i>
Kuveit	Koalitsioon vs Iraak	JN resolutsioon nr 678 (29.11.1990) 12-2 (Kuuba, Jeemen) -1 (Hiina) ⁶⁴	Kantilik
Somaalia	ÜRO vs Somaalia	JN resolutsioon nr 794 (03.12.1992) 15-0-0.	Kantilik
Bosnia ja Hertsegoviina	NATO vs Jugoslaavia	JN resolutsioon nr 1031 (15.12.1995) 15-0-0. IFOR seadustati.	Kantilik
Kosovo	NATO vs Jugoslaavia	JN resolutsioon nr 1244 (10.06.1999) 14-0-1 (Hiina). KFOR seadustati.	Kantilik
Ida-Timor	ÜRO vs Indoneesia	JN resolutsioon nr 1264 (15.09.1999) 15-0-0.	Kantilik
Afganistan	Koalitsioon vs Afganistan/ Taliban; NATO vs Taliban	JN resolutsioon nr 1386 (20.12.2001) 15-0-0. ISAF seadustati.	Kantilik
Iraak	Koalitsioon vs Iraak	JN resolutsioon nr 1483 (22.05.2003) 14-0-1 (Süüria). USA-d ja UK-d tunnistati okupeerivate jõududena.	Hobbes'lik
Sudaan	Araabia Liiga (AL) vs Sudaan	JN resolutsioon nr 1564 (18.09.2004) 11-0-4 (Alžeeria, Hiina, Pakistan, Venemaa). AMIS seadustati.	Kantilik
Liibanon	ÜRO vs Iisrael	JN resolutsioon nr 1701 (11.08.2006) 15-0-0. UNIFIL-i mandaadi laiendamine.	Kantilik
Somaalia	AL vs Somaalia	JN resolutsioon nr 1744 (21.02.2007). 15-0-0. AMISOM seadustati.	Kantilik
Lõuna-Osseetia	Venemaa vs Gruusia	Eraldi resolutsiooni vastu ei võetud	Hobbes'lik
Liibüa	NATO vs Liibüa	JN resolutsioon nr 1973 (19.03.2011). 10-0-5 (Brasiilia, Saksamaa, India, Hiina, Venemaa)	Kantilik
Mali	Prantsusmaa/ AL/ECOWAS vs Azawad	JN resolutsioon nr 2085 (20.12.2012). 15-0-0. AFISMA seadustati.	Kantilik

⁶³ Vt ka Mölder 2010, p. 123.

⁶⁴ ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsioonid ja nende hääletuse tulemused: vastavalt poolt, vastu ja erapooletud või hääletuselt puudunud ÜRO Julgeolekunõukogu liikmed. Huvitava märkusena võib mainida, et ainult kaks liiget (Kuuba, Jeemen) on andnud hääletusel vastu-hääle ning seda kõige esimese ehk Lahesõja mandaadi puhul.

Tabel 3. Osavõtt operatsioonist „Iraagi vabadus“⁶⁵

Iraagi invasioonist osavõtjad 2003. a
Vanad NATO liikmed: Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia (2003–2009), Taani (2003–2008)
Uued NATO liikmed: Poola (2003–2008)
Teised: Austraalia (2003–2009)
Iraagi operatsioonist osavõtjad, lahkusid enne 2008. a
Vanad NATO liikmed: Hispaania (2003–2004), Portugal (2003–2005), Holland (2003–2005), Itaalia (2003–2006), Norra (2003–2006)
Uued NATO liikmed: Ungari (2003–2005), Leedu (2003–2007), Slovakkia (2003–2007)
Teised: Uus Meremaa (2003–2004), Honduras (2003–2004), Nicaragua (2003–2004), Dominikaani Vabariik (2003–2004), Filipiinid (2003–2004), Tai (2003–2004)
Iraagi operatsioonist osavõtjad pärast 2007. a
Uued NATO liikmed: Tšehhi Vabariik (2003–2008), Rumeenia (2003–2009), Bulgaaria (2003–2008), Läti (2003–2008), Eesti (2003–2009)
MAP-i riigid: Albaania ⁶⁶ (2003–2008), Makedoonia (2003–2008)
PFP riigid ⁶⁷ : Gruusia (2003–2008), Aserbaidžaan (2003–2008), Kasahstan (2003–2008), Moldova (2003–2008), Ukraina (2003–2008), Armeenia (2005–2008), Bosnia ja Hertsegoviina ⁶⁸ (2005–2008)
Teised: Salvador (2003–2009), Korea Vabariik (2003–2008), Mongoolia (2003–2008), Jaapan (2004–2008), Singapur (2003–2008), Tonga (2004–2008)
Riigid, keda Valge Maja nimetas koalitsiooni liikmeteks, kuid kes operatsioonil ei osalenud⁶⁹
Afganistan, Angola, Kolumbia, Costa Rica, Eritrea, Etiopia, Kuveit, Marshalli saared, Mikroneesia Föderatsioon, Palau, Panama, Ruanda, Saalomoni saared, Türgi, Uganda, Usbekistan
NATO ja EL-i liikmed, kes koalitsioonis ei osalenud⁷⁰
NATO ja EL-i liikmed: Prantsusmaa, Saksamaa, Belgia, Luksemburg, Kreeka, Sloveenia ⁷¹
NATO liige: Kanada
EL-i liikmed: Austria, Iirimaa, Soome, Rootsi, Malta, Küpros ⁷²

HOLGER MÖLDER, PhD (politoloogia),
KVÜÕA julgeolekupoliitika ja strateegia dotsent

⁶⁵ Mölder 2010, p. 127.

⁶⁶ NATO liige alates 2009.

⁶⁷ Välja arvatud MAP-i liikmed.

⁶⁸ Liitus PFP-ga 2006.

⁶⁹ **Operation Iraqi Freedom – coalition members.** <<http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/03/20030327-10.html>>, (15.02.2010).

⁷⁰ Tabelist on välja jäetud Horvaatia, kes liitus NATO-ga 2009 ja EL-iga 2013.

⁷¹ EL-i ja NATO liige alates 2004

⁷² Malta ja Küpros on EL-i liikmed alates 2004.